

УДК 37.013.42:364-787.7(043.3)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Яновська Т.А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті розглядається проблема вивчення особливостей прояву девіантної поведінки. Обґрунтовуються поняття девіантної поведінки та її розвиток у онтогенезі; аналізуються особливості прояву девіацій у старших підлітків. У статті представлено результати дослідження показників схильності підлітків до відхилення поведінки та агресивності.

Ключові слова: девіантна поведінка, відхилення поведінки, агресивність, старші підлітки, схильність.

Постановка проблеми. Однією із складних проблем в оточуючому середовищі підростаючого покоління є проблема антисоціальної поведінки підлітків. Проблеми соціальної адаптації й дезадаптації підлітків, а саме: труднощі у засвоєнні та пристосуванні до існуючих норм соціального життя або труднощі в дозволі тих норм, що є соціально небезпечними, несуть у собі загрозу для життя й здоров'я дитини. Це насамперед проблеми, пов'язані з неадекватною та девіантною поведінкою, дезадаптацією підлітків у соціальному середовищі. Загальна соціально-економічна скрута, яку сьогодні переживає країна, потребує зосередження зусиль державних органів у справах молоді, фахівців соціальних служб для молоді, інших соціальних інститутів для вирішення комплексу найгостріших проблем, пов'язаних з попередженням асоціальної поведінки підлітків, що є актуальною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розглядаючи девіації психосоціального розвитку підлітків в рамках теорії діяльності, О.М. Леонт'єв, Д.Б. Ельконін, А.В. Запорожець відзначали, що провідна діяльність в пубертатному періоді має такі компоненти як інтимно-особистісне спілкування з іншими і навчально-професійна діяльність [3, с. 137-141, 5, с. 17]. На думку І.С. Кона, на формування девіантної поведінки підлітків можуть впливати соціальні фактори, перебудова Я-концепції, патології психічного здоров'я, а також індивідуально-особистісні чинники, серед яких він особливо виділяв локус контролю та рівень самоповаги [2, с. 91-92]. А.В. Петровський у концепції персоналізації особистості розглядає потребу індивіда бути «ідеально представленою» у свідомості значущих інших людей особистістю, причому тими своїми особливостями, які він сам цінує в собі. Формування адекватної поведінки підлітка, за А.В. Петровським, залежить від його

«здатності бути особистістю», що у свою чергу визначається тим середовищем, в якому відбувається розвиток дитини за допомогою спілкування, предметної та ігрової діяльності, орієнтації на значущих людей [1, с. 92]. Серед факторів, що впливають на виникнення девіантної поведінки, психологи основний акцент роблять на значущості соціального середовища, в якому росте і розвивається дитина. За Л.С. Виготським, поведінка визначається вихованням, а виховання, у свою чергу, тим суспільним середовищем, в якому формується особистість [4, с. 68-71].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема девіантної поведінки вивчається давно, але незважаючи на це в сучасному світі вона не стає менш актуальною. Аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку про те, що проблема особливостей прояву девіантної поведінки у підлітковому віці є недостатньо вивченою. Такий стан не дає можливості достатньо обґрунтувати підлітковий вік як групу підвищеного ризику, де проявляються внутрішні труднощі перехідного віку (від психогормональних процесів до перебудови Я-концепції); з'являються протиріччя, зумовлені перебудовою механізмів соціального контролю.

Мета статті. Основна мета статті полягає у виявленні особливостей прояву девіантної поведінки у старших підлітків. **Завдання** полягають у аналізі психологічного змісту досліджуваної проблеми у науковій літературі; у огляді та описі методик дослідження особливостей прояву девіантної поведінки у підлітків; у здійсненні емпіричного дослідження особливостей прояву девіантної поведінки у старших підлітків.

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо результатами дослідження схильності підлітків до відхилення поведінки (за А.Н. Орел [7, с. 113-117]) (див. табл. 1, рис. 1).

Аналіз отриманих результатів показав, що 70% підлітків схильні до агресії та насильства у взаємодії з іншими людьми, 50% дітей не здатні контролювати свої емоційні реакції та у 40% досліджуваних виявлені високі показники за шкалою установки на соціально-бажані відповіді і вони не відповідають соціальним установкам. За шкалою схильності до порушення норм і правил 20% учнів можуть йти в розрив соціальним нормам і правилам. За шкалою схильності до адиктивної поведінки 10% дітей схильні до вживання наркотичних речовин. 30% учнів мають схиль-

ність до ризику і заповідання собі шкоди, а 70% – схильні до агресії та насильства у взаємодії з іншими людьми.

За шкалою вольового контролю емоційних реакцій 50% підлітків не здатні контролювати свої емоції під час взаємодії з іншими людьми. 30% учнів мають схильність до протиправної поведінки.

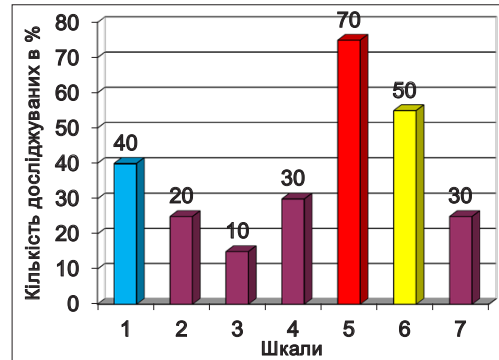

Рис. 1. Показники домінуючих властивостей досліджуваних за шкалами (в %)

Отримані результати свідчать про: агресивну спрямованість особистості у взаєминах з іншими людьми, схильність вирішувати проблеми за допомогою насильства, тенденції використовувати приниження партнера по спілкуванню як засіб стабілізації самооцінки, схильність підлітків до реалізації делінквентної поведінки.

Оскільки у досліджуваній групі виявленні високі тенденції до прояву агресивності (70%), є доцільним провести поглиблений аналіз схильності підлітків до прояву агресивної поведінки.

За результатами проведення дослідження діагностики агресивності було з'ясовано, що більшість досліджуваних підлітків схильні проявляти безпричинну агресію і ворожість по відношенню до оточуючих. Аналізуючи середні значення в групі, виділено три основні підгрупи з високими, середніми та низькими формами прояву різних видів агресивності (за А. Басса і А. Дарки [6, с. 186-192]) (див. табл. 2, рис. 2).

Аналізуючи середні значення в групі з високою агресивністю, можна відзначити наступні факти: найвищі показники мають шкали загальної агресивності, непрямой агресії, підозрілості та почуття провини (50%), середні показники мають шкали фізичної агресії, роздратування, негативізму (40%), найнижчі показники властиві шкалам образи і вербальної агресії (30%).

Таблиця 1

Показники домінуючих властивостей підлітків за шкалами

Шкали	Шкала установки на соціально-бажані відповіді	Шкала схильності до подолання норм і правил	Шкала схильності до адиктивної поведінки	Шкала схильності до суїцидальної поведінки	Шкала схильності до агресії та насильства	Шкала вольового контролю емоційних реакцій	Шкала схильності до делінквентної поведінки
	1	2	3	4	5	6	7
Кількість досліджуваних, які набрали високі бали по шкалам даної методики	18	7	3	9	21	15	9
Процентне співвідношення до кількості досліджуваних в групі	40%	20%	10%	30%	70%	50%	30%

Таблиця 2
Рівень розвитку форм агресивних реакцій підлітків

Шкали	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Загальна агресія	6	20%	9	30%	15	50%
Фізична агресія	9	30%	9	30%	12	40%
Непряма агресія	6	20%	9	30%	15	50%
Роздратування	9	30%	9	30%	12	40%
Негативізм	6	20%	12	40%	12	40%
Образа	9	30%	12	40%	9	30%
Підозрілість	6	20%	9	30%	15	50%
Вербальна агресія	9	30%	12	40%	9	30%
Почуття провини	6	20%	9	30%	15	50%

Аналіз середніх значень в групі з середньою агресивністю говорить, що: найвищі показники мають шкали негативізму, образи та вербальної агресії (40%), найнижчі показники властиві шкалам загальної агресії, фізичної агресії, непрямой агресії, роздратування, підозрілості та почуття провини (30%).

Аналізуючи середні значення в групі з низькою агресивністю, можна відзначити наступні факти: найвищі показники мають шкали фізичної агресії, непрямой агресії, роздратування, образи та вербальної агресії (30%), найнижчі показники властиві шкалам загальної агресії, непрямой агресії, негативізму, підозрілості, почуття провини (20%).

Отримані результати за проведеною методикою свідчать про: підвищений рівень агресивної спрямованості особистості досліджуваних у взаєминах з іншими людьми, схильність вирішувати проблеми за допомогою насильства.

Висновки і пропозиції. Таким чином, здійснення емпіричного дослідження особливостей прояву девіантної поведінки у старших підлітків, дозволяє зробити наступні узагальнення.

Аналізуючи отримані результати за проведеними методиками можна констатувати, що

у досліджуваних старших підлітків виявлена стійка тенденція до прояву різних форм девіантної поведінки.

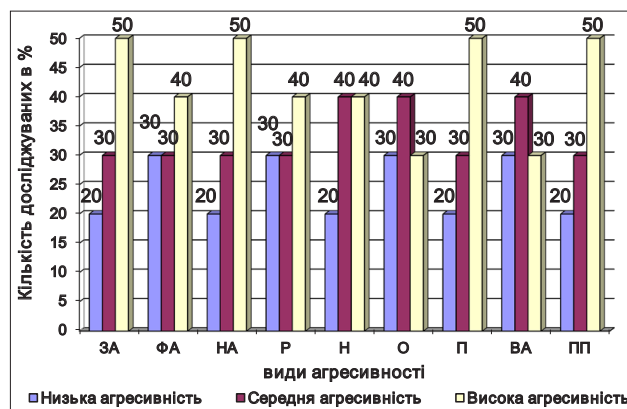

Рис. 2. Порівняння середніх значень різних видів агресивності в групі досліджуваних з різним рівнем агресивності за результатами діагностики за методикою А. Басса-А. Дарки

Результати методики на дослідження відхилення поведінки свідчать, що більшості старшим підліткам властива агресивна спрямованість у взаєминах з іншими людьми, є характерним низький рівень саморегуляції. У більшості випадків вони схильні вирішувати свої проблеми за допомогою насильства, використовуючи при цьому тенденції приниження партнера по спілкуванню як засіб стабілізації самооцінки.

Отримані результати за методикою дослідження проявів агресивності говорять про наявність у більшості досліджуваних підлітків в групі високого ступеня загальної агресивності та невміння контролювати свої емоційні реакції під час взаємодії з іншими людьми. Також старшим підліткам притаманні всі форми прояву агресивності з досить високими ступенями вираженості: досліджувані часто готові застосовувати фізичну силу по відношенню до іншої особи, проявляти фізичну та непряму агресію, а також негативізм як стосовно до речей оточуючого світу, так і по відношенню до інших людей. Підозрілість та почуття провини теж мають високі показники у пубертатному періоді розвитку особистості, що говорить про наявність ускладнень у підлітків під час спілкування та інших видів діяльності з оточуючими.

Список літератури:

1. Бакун Т. Психодіагностика особистості підлітка та профілактика девіантної поведінки / Т. Бакун // Світло. – 2003. – № 2. – С. 91-95.
2. Бреслав Г.Э. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности / Г.Э. Бреслав. – Спб., 2006. – 144 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
4. Максимова Н.Ю. Соціально-психологічний аспект профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді / Н.Ю. Максимова, С.В. Толстоухова. – К., 2000. – 200 с.
5. Маценко В. Девіантна поведінка особистості / В. Маценко // Психолог. – 2003. – № 28. – С. 14-19.
6. Реан А.А. Практическая психодіагностика личности / А.А. Реан: Учеб. пособие. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. – 224 с.
7. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 340 с.

Яновская Т.А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У СТАРШИХ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В статье рассматривается проблема изучения особенностей проявления девиантного поведения. Обосновываются понятия девиантного поведения и его развитие в онтогенезе; анализируются особенности проявления девиаций у старших подростков. В статье представлено результаты исследования показателей склонности подростков к отклонению поведения и агрессивности.

Ключевые слова: девиантное поведение, отклонение поведения, агрессивность, старшие подростки, склонность.

Yanovskaya T.A.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenka

FEATURES OF THE PRODUCTION OF QUALITY BEHAVIOR IN ANOTHER JOINTS

Summary

The article deals with the problem of studying the peculiarities of manifestations of deviant behavior. The concept of deviant behavior and its development in ontogenesis are substantiated; the peculiarities of manifestations of deviations in older adolescents are analyzed. The article presents the results of the study of indicators of tendency of adolescents to deviation behavior and aggressiveness.

Keywords: deviant behavior, deviation behavior, aggressiveness, older teens, predisposition.